

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Women and the written word : textual culture in court and convent during the twelfth-century Renaissance

Somers, J.A.

Citation

Somers, J. A. (2018, October 25). *Women and the written word : textual culture in court and convent during the twelfth-century Renaissance*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/66482>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/66482>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/66482> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Somers, J.A.

Title: Women and the written word : textual culture in court and convent during the twelfth-century Renaissance

Issue Date: 2018-10-25

Samenvatting

Aan het einde van de jaren zeventig legde Joan Kelly een uitdaging neer bij historici die uiteindelijk doordrong in meerdere onderzoeksvelden: hebben vrouwen een renaissance meegemaakt? De premisse van Kelly's redenering richtte zich op de afwezigheid van erkenning van wetenschappers over de wijze waarop de deelname van vrouwen tijdens historische periodes onderzocht zou moeten worden, onafhankelijk van die van mannen. Daarbij benadrukte Kelly dat de bijdragen van vrouwen apart bekeken moesten worden.

In deze dissertatie heb ik Kelly's uitdaging toegepast op een periode die bekend staat als de twaalfde-eeuwse renaissance (ca. 1050-ca. 1225), waarbij ik me heb gericht op de vrouwelijke bijdrage aan de handschriftencultuur van dit tijdperk. Het doel van dit onderzoek was het blootleggen van de leespatronen en -voorkeuren van vrouwen met een hoofse of kloosterlijke achtergrond door kritisch te kijken naar boeken die gemaakt werden voor en door vrouwen, alsmede naar de boektechnische hulpmiddelen die hun manier van lezen stuurden, zoals aanwezig in een dwarsdoorsnede van hun boeken. De reikwijdte en grenzen van het onderzoek zijn afgebakend door de twaalfde-eeuwse sociale status, literaire cultuur en deelname aan de geschreven traditie van vrouwen, waardoor het onderzoek gepositioneerd is op het raakvlak van vrouwenstudies, middeleeuwse geschiedenis en handschriftonderzoek.

Deze studie toont aan dat vrouwen een actieve rol hebben gespeeld in de productie van manuscripten door heel West-Europa gedurende de twaalfde-eeuwse renaissance in de hoedanigheid van kopiist, patroon en lezer. Om dit standpunt te ondersteunen is een corpus van manuscripten onderzocht dat door vrouwelijke kopiïsten is geschreven, waar vrouwelijke patronen opdracht toe hebben gegeven of die zijn ontworpen voor vrouwelijke lezers. Het bewijs dat gepresenteerd wordt in deze dissertatie laat zien dat vrouwen, gebruikmakend van hun edele of vrome status, zich bezig hielden met de verspreiding van kennis en de vervaardiging van manuscripten. Het ging hierbij zowel om standaard- als nieuwe teksten en nieuwe genres te ondersteunen, maar ook om werk, geschreven in de volkstalen, te bevorderen.

Dit onderzoek heeft de primaire genres van boeken die deze vrouwen lazen, de manier waarop ze hun boeken verzamelden en de manier waarop ze lazen, vastgesteld om zodoende de reikwijdte aan te tonen van de leesvoorkeuren van edelvrouwen en nonnen tijdens deze periode. De resultaten tonen aan dat zowel hoofse als kloosterlijke vrouwen niet

alleen religieuze teksten lezen, maar ook boeken over geschiedenis en dichtkunst. Hoewel vrouwen uit beide milieus boeken lezen die zich richtten op religieuze toewijding, is hun uiteenlopende leesvoorkeur erg opvallend. Vrouwen aan het hof hadden een voorkeur voor het nieuwe romantische genre, terwijl nonnen voornamelijk preken lezen. Toch maakte hun achtergrond niet uit voor het gegeven dat ze actief boeken verzamelden die ze wilden lezen, of het nu in opdracht gegeven werd, geruild of gekopieerd. Om deze claim te ondersteunen heb ik aan de hand van manuscripten aangetoond dat vrouwen direct betrokken waren bij hun boeken, bijvoorbeeld door in te gaan op portretten, colofons, opdrachten, vrouwelijke vervoegingen van het Latijn, of door andere fysieke kenmerken zoals decoraties. Deze voorbeelden tonen aan dat vrouwen hun boeken personaliseerden en verlangden om te worden herinnerd door hun bijdrage aan de boekcultuur. Hoofse vrouwen lezen zowel Latijn als in hun moedertaal. Ze vergaarden boeken die ze wilden lezen met name door als patroon op te treden, gebruikmakend van hun sociaaleconomische status om een bijdrage te leveren aan de productie van boeken, vaak resulterend in rijkelijk versierde handschriften. Boeken gemaakt voor hoofse vrouwen tonen aan dat zij betrokken waren bij het vormgeven van hun eigen leeservaring.

Verder toont dit onderzoek aan dat nonnen naast het lezen van religieuze boeken interesse deelden met hoofse vrouwen in geschiedkundige werken en gedichten. Deze overeenkomst is belangrijk om inzicht te krijgen in de manier waarop teksten werden overgedragen tijdens deze periode. Het maakt immers zichtbaar dat zowel hoofse als kloosterlijke vrouwen zich ervan bewust waren dat boeken niet alleen nuttig waren voor religieuze doeleinden, maar ook voor educatieve functies en als nalatenschap. Nonnen verzamelden boeken die zij als waardevol bestempelden door opdracht te geven voor vervaardiging, of ruil; in sommige gevallen produceerden ze hun eigen boeken om ze aan hun kloosterbibliotheek toe te voegen. Hun rol in de boekproductie, als opdrachtgeefster of kopiïst, versterkt de veronderstelling dat vrouwen een actieve rol hebben gespeeld in de handschriftentraditie van het tijdperk. Vrouwelijke bijdragen bestonden verder uit werk als auteur en kopiïst. Dit bevestigt verder een vrouwelijke schriftelijke cultuur die actief bijdroeg aan de fysieke creatie van de boeken die ze wilden lezen. Het merendeel van de scriptoria was te vinden in middeleeuws Duitsland, maar er waren ook schrijfcentra in Engeland en de Lage Landen waarbij de kopiïsten nonnen, kanonessen of lekenzusters waren.

De twaalfde eeuw wordt gezien als een periode die de basis heeft gelegd voor diverse soorten vernieuwingen in de manier waarop een pagina werd gepresenteerd. Deze innovaties hielpen de lezer te navigeren door

het fysieke manuscript met behulp van afbeeldingen, inhoudsopgaven, koppen en titels. Deze dissertatie laat ook zien dat vrouwen het gewend waren om de gangbare hulpmiddelen te gebruiken. Hun interactie met het fysieke object, zoals wordt aangetoond, levert een waardevolle bijdrage aan ons inzicht in de manier waarop zij hun boeken lezen. De constatering dat zowel edelvrouwen als nonnen vertrouwdheid met de leeshulpmiddelen hadden, veronderstelt een selectieve manier van lezen (in plaats van de hele tekst achter elkaar) door vrouwen uit de twaalfde eeuw. Deze constatering nodigt uit tot verder onderzoek.

De uitkomsten van dit onderzoek ondersteunen mijn antwoord op Kelly's uitdaging: vrouwen in een hoofse of kloosterlijke omgeving speelden een actieve rol in hun leespatronen en -voorkeuren; als opdrachtgever, lezer, samensteller, kopiïst of decorateur van manuscripten. Het is kortom een rol die de vrouwelijke deelname aan de twaalfde-eeuwse renaissance bevestigt.

De bijlage van deze dissertatie brengt verloren gegane en nog bestaande boeken samen die eigendom waren van en gebruikt werden door vrouwen tijdens de twaalfde-eeuwse renaissance. Het grote aantal handschriften in deze appendix, meer dan 150, toont de substantiële omvang aan van de vrouwelijke bijdrage aan de boekproductie gedurende die twaalfde eeuw.